

ELŐADÁSOK

SZÉCHENYI ISTVÁN GYERMEKÉVEI

Láttatok-e már jégveréstől sujtott virágokertet? Láttatok-e sebekkel borított haldokló embert?

Elpusztult kertből verejtékes munkával rózsalugast teremteni gyönyörű gondolat. A halálba indult emberi életet önnön vérünk árán megmenteni a legszebb emberi cselekedet. De egyetlen embernek szenvedő milliók sorsát jobbra fordítani, rom-országból új s szebb hazát teremteni: isteni felelet. Ilyenre csak óriások képesek. A nagyok között is a legnagyobbak.

*

A „legnagyobb magyar“ Bécsben született 1791. szeptember 21-én. Édesapja gróf Széchenyi Ferenc, édesanyja Festetich Juliánna grófnő volt. Fennköltlelkű édesanyja kisfiát Szent István, első nagy királyunk nevére kereszteltette. Az első koronás király édes hazánkat Szűz Mária oltalmába ajánlotta, s az ő példáját követte Széchenyi Ferencné is, mikor a kis újszülött Istvánt Magyarország Patronájának oltalmába kérte. István volt a kilencedik és legifjabb gyermeke az ideálisan szép s harmonikus életet élő grófi családnak.

Édesapja, a hétszemélyes tábla elnöke alapítja meg gazdag könyvtárának és műtárgyainak odaajándékozásával a Nemzeti Múzeumot. Igazi magyar főúr, aki bár Bécsben él, gyermekeit a legtisztább hazafias szellemenben nevelteti. A leggondosabb édesapa, aki gyermekei nevelésével komolyan és nagy hozzáértéssel foglalkozik. Nem tűri meg otthonában a többi főúri háznál divatos szokást, hogy a gyermekek édesapjukhoz csak előzetes bejelentés után juthattak be. Azt sem engedte meg, hogy őt fiai megnagyságojják. „Apa“ és „anya“ megszólítás járta az ő családjában.

A kis háromhónapos csecsemő gondozását Szabó Évára, férjzett Kőműves Mátyásnéra, egy tősgyökeres magyar dajkára bízták. A hűséges lelkű Évát úgy megszerették, hogy az egyszerű asszony arcképét olajban megfestették s még ma is a Széchenyi-család kastélyának falát díszítik vele. Mivel az édesapát lefoglalták hivatalos dolgai, a kis István nevelése főképp a csupaszív édesanyjára és a természettől finom érzékkel megáldott dajkára hárult.

Az akkori idők szokása szerint a főúri gyermekek nem jártak nyilvános iskolába. Széchenyi Ferenc kitűnő házitanítókat választott gyermekei mellé, akik az édesapa nagyszerű nevelési elvei szerint voltak kötelesek tanítványaikat oktatni. A kis István gróf sokat betegeskedett, gyakran fáj a feje, láz is gyötörte. Így aztán nem csoda, hogy vézna fiúcska vált belőle. Anyjára féltették a meghűléstől, hogy még a langyos szellőtől is óvták. Németül és magyarul beszéltek a családtagok egymással. A téli hónapokat Bécsben, a nyarat meg Sopronban és pesti palotájukban töltötték. Írás-olvasásra tudós Madách Sándor tanította meg a kis István

grófot. Hittanra az örökké tréfálkozó kedvű Ziniel atya oktatta. Legkiválóbb házitanítója azonban a későbbi híres nyelvész: Révai Miklós piarista pap volt. Az ő távozása után Novák Dániel rajzolóművész, majd a kitűnő Liebenberg János lett a nevelője.

A vézna kisfiú nem volt csodagyermek. Szorgalmas, gyors felfogású, engedelmes gyermeknek ismerték; vizsgáit kitűnő eredménnyel tette le. Vizsgái után édesapjától mindig nagyobb összegű pénzt kapott ajándékba. A pénzt azonban át kellett adnia édesanyjának azzal a kéréssel, hogy ő legyen szíves megőrizni nagykorúsága idejéig.

Kiss Ferenc nevű házi orvosuk gyógymódja sok boldogtalan percet szerzett a fejlődő kis grófnak. Ha a feje fájt, vagy láz gyötörte Istvánka grófot, az orvos mustárlisztet rendelt a talpára és ecetes ruhát a fejére. Marhahúst sem volt szabad ennie, amit pedig nagyon kedvelt.

Egyszer ebéd alkalmával sárgadinnye és cseresznye került az asztalra. A sárgadinnye láttára felcsillant István szeme, mert azt nagyon-nagyon szerette. Jó nagy darabot vett a tányérjára. Az asztalnál ülő házi orvos a gyermek egészségét féltvén, így szólt:

— Én dinnye helyett a cseresznyét ajánlanám István grófnak. A dinnye könnyen lázt okozhat, míg a cseresznye felfrissíti a vért.

István gróf haragos szemet vetett a folyton kellemetlenkedő orvosra.

— Cseréld ki cseresznyére! — szólt a fia egészségéért aggódó édesanya.

De a fiú, mintha nem hallotta volna a kettős figyelmeztetést, az arany-sárga, mézédés dinnyéből jó nagy szeletet szúrt ezüstvillácskájára.

— Tedd le, édes fiam, a dinnyét — parancsolta szelíd szóval az édesapja. — Egyél inkább cseresznyét. Az orvosi tanácsot mindig meg kell szívlelnünk.

De biz az úrfinak nem fült foga a cseresznyéhez. Nagy szomorúan eltolta maga elől a dinnyét, de a cseresznyéből sem evett — csak azért sem.

Akaratos természete több apró dologban megnyilvánult. Sokszor csökönnyösen s órákig bámult ki a kastély ablakán. Fájó szívvel nézte a vele egyívású jobbágyfiúk hancúrozását. Szeretett volna velük birokra kelni, versenyt futni. A labdajáték is nagyon vonzotta, a faramázsás is csábította, de, fájdalom, mindig le kellett mondania ezekről az irigylésre-méltó szórakozásokról. Nevelői nem engedték meg a jobbágyfiúkkal való érintkezést. — Nem méltó az a gróf úrfihoz — bölcselkedtek. — Hova lesz a tekintély? Ki látott már fára mászó, madárfészket felkutató, parasztfiúkkal füben hempergő grófot? Inkább olvasgassa az *Orbis pictust*. Lovagolni, vívni, olasz, angol, francia, új-görög és török nyelven beszélni megtanították. A legtöbb időt zárt falak között volt kénytelen tölteni, s legtöbbször tanítóival együtt tanulgatott. Pedig hogy szeretett volna reggeltől estig kint kóborolni kis vadászpuskájával a vállán! Hej, bizony a kis grófoknak sem fenéig tejfel az életük!

Nagy baj volt, hogy túlzottan féltették az egészségét, de még nagyobb, hogy a körülötte szolgálatot teljesítő cselédség hízelgésével elkényeztette. Így aztán a dölyfösség csúnya szokása kezdett gyökeret verni az ifjúvá serdülő István grófnak. Egyszer azonban édesapjának éles szeme észrevette fiában ezt a cseppet sem kívánatos jellemvonást s igen alapos kúrát használt annak kiirtására.

Darányi birtokukon történt. Édesapja magával vitte őt a gazdasági munkák ellenőrzésére. Az egyik hatalmas búzatáblát épp akkor szántották

kezdetleges ekéjükkel a béresek. István gróf előre sietett. A munkában elmerült jobbágyok azonban nem vették észre feléjük siető kiscigányukat s nem köszöntötték megfelelő módon. Az ifjú gróf heveskedve kiáltott rájuk:

— Kendtek vén létükre még köszönni sem tanultak meg?

A béresgazda tiszteletteljesen megemelte kalapját és alázatosan szólt:

— Nagyságos gróf úrfi, bocsásson meg, nem vettük észre közeledését.

— Ne papoljon kend, lám, most itt vagyok és mégsem jönnek a többiek ide, hogy tisztességet tegyenek nekem.

— Grácia szegény fejemnek, nagyságos uram, de az ökröket nem hagyhatják ott. Sietnünk kell, mert ezt a táblát napszállat előtt fel kell szántanunk.

— No, majd én megtanítom kendteket tisztességtudásra — s közben igen sokat sejtető módon suhogtatta meg a kezében levő palcát.

Ekkor ért oda a harcias kedvű ifjú édesapja. Mindent látott és hallott. Megdöbbenve látta, hogy fia szívében a kevélység csúnya daganata mint fakadt fel. A jobbágyokat, a magyar nemzet kenyeretadó rétegét mindig nagy szeretettel ölelte magához. Most sem engedte bántani őket, ugyanakkor pedig fiát alapos leckében részesítette. Szelíd szigorral így szólt hozzá:

— Édes fiam, nagyon tiszteletlenül viselkedtél ezekkel a derék emberekkel. Tedd jóvá hibádat és csókolj nekik kezet!

István kezéből kiesett a pálca. Egy hang nem jött az ajkára, s úgy bámult apjára, mintha most látná őt először. Hogy is mondta az apja? Hogy ő, Széchenyi István gróf, több ezer hold leendő ura, a híres magyar mágnások sarjadéka kezet csókoljon jobbágyának? Hozzá nem is egynek, hanem valamennyinek?

— István, hallottad atyai akaratomat? — szólt újra az apa, látva fiának mozdulatlanságát.

— De, apa... hogy... én?... — dadogta a meglepetéstől és szégyentől fülig elpirult ifjú.

— Igen, fiam, te! Ha elég erősnek érezted magad arra, hogy e szegény embereket szidalmazd, úgy legyen erőd és bátorságod hibádat helyrehozni is. Az ő kerges kezük érdemes a csókra. Azzal fogják ők az ekeszarvát, s hulló verítékükkel ők öntözik ezt a drága magyar földet. Ha ők nem lennének, mi sem ehetnénk puha, fehér kenyeret. Most az ekét, s ha ellenség támad reánk, akkor kardot szorítanak kezükben. Most verítékük, akkor meg hulló piros vérük termékenyíti meg ennek a szent földnek minden talpalatnyi rögét. Ha ők nem lennének, te sem lennél. A munkától és kardtól kerges kéz fölé hajolni nem szégyen, hanem a legszebb imádság.

A fiú tágranyílt szemekkel bámult atyjára. A gyönyörű szavak lelke mélyéig hatoltak s úgy érezte, hogy egy új világ felhőkárpitja nyílt meg előtte. *A gyermekből érett ifjú lett egy röpke perc alatt.*

— Igaza van, édesapám, a munkáskezet megcsókolni nem szégyen, hanem imádság. Istenre fogadom, hogy szívemet és két karomat én is a magyar haza szolgálatára fogom szentelni. Kard és munka lesz az én vezércsillagom is, mint jó apám-uramé!

Azzal sorban kezet csókolt a zavarukban szinte sóbálvánnyá vált jobbágyoknak. Szegények csak félig értették meg a történeteket s mégis — honnan, honnan nem —, könny lopózott a szemükbe. Hej, ha sejtették volna, hogy most, ezzel a kézcsókkal indult el golgotás útjára egy nagy magyar apostol!

Az ifjú gróf mélyen érző és áldozatos, jó szíve gyermekkorában is megható módon nyilvánult meg két alábbi levelében. Egyiket édesapjának írta s megköszöni benne a híres Széchényi-könyvtár címjegyzékét; a másik legkedvesebb emberüknek, a talpig becsületes és mindhalálíg hűséges Papp Ferenc jószágigazgatónak szól. Írásmódja kissé németes, de meg kell gondolnunk, hogy tizenkét éves korában írta, s hozzá akkor, mikor főuraink legtöbbje nemhogy írni, de még beszélni sem tudott magyarul.

Édes Kedves Jó Atyám!

Noha én gyenge időm nemis érdemlem meg a szép Magyar Könyvháznak laistromát és nem is tudhatom meg-ítélni elegendően ennek a betsét: mégis adott az én kegyes Atyám, hogy én is valaha példáját kövessem és édes Hazámnak boldogságát, amennyire tőlem kitelhet, előre mozdítsam. Fogok is iparkodni, jól tanulni is, ahogy csak lehet és magamat jószágban gyakorolni, hogy így édes Atyámnak örömet tsinyálhassak hálaadásul ezért a szép Könyvháznak laistromáért. Édes jó Atyámnak

Pesten 26-ik Dec. 1803.

hálaadatos és engedelmes fia

Széchenyi István m. p.¹

A másik levél ugyanabból az évből:

Édes Jó Pap Uram!

Botsássa meg, hogy tobákat nem küldöttem, mivel nem tudtam, mikor mennek el a lovak: de most küldök Pap uramnak egy pipa szárt, melyet Bonaparte pálcájának hívják. Az Évának² pedig küldök két font tobákat, az egyik Bécsi pác, a másik szagos tobák. Botsássa Pap uram, hogy oly rosszul írok, mivel már éjjel van. Most mink tanuljuk az architecturát³ Révai főtisztelendő úrtól, aki gyönyörűen tud rajzolni, a magyar nyelvnek és oskolának professora. Már megint tánczolni is tanulunk, hanem még nints bizonyos mesterem. Igen sok dolgom van és már sötét volt, mikor írtam, hát többet nem írhattam, hanem máskor béhozom.

Legkedvesebb barátja

nov. 29. 1803.

Széchenyi István.

Az ifjú gróf tehetsége lassan bontakozott ki, akárcsak Napoleoné. A világverő francia császár édesanyja szerint fia gyermekkorában nem árult el semmi olyan képességet, vagy jellemző vonást, ami sejtetni engedte volna a jövődő óriást. A felséges zamatú téli körték legtöbbje is nyáron át savanyú vackorként csüng az ágon s a belsejének titokzatos mélyén elraktározott napsugarak a téli csend nyugalalmában alakulnak át csodálatos ízzé.

Ferenczi István

¹ *m. p.* = (latinul) manu propria, saját kezével.

² Széchényi egykori dajkája.

³ Építészetet.